

خطبه و خطابه در اسلام

دکتر محمدباقر شریعتی سبزواری

بیت
۱۳۹۲

فهرست مطالب

۲۱	مقدمه
۲۷	فصل اول: تعریف، جایگاه و تاریخچه فن خطابه
۳۴	فرق خطابه و گفت‌وگو
۳۵	فرق خطابه با محاضرات علمی
۳۷	فرق سخنرانی و مکالمه
۳۹	مشترکات مکالمه و سخنرانی
۳۹	سخنرانی رادیویی و خطابه
۴۰	رابطه شاعر و سخنور
۴۰	مشترکات و مختصات
۴۲	تفاوت شاعر و خطیب
۴۳	فرق خطابه با نویسندگی
۴۶	انشای نگارشی و خطابی
۴۷	فرق تدریس و خطابه
۵۰	واضع فن خطابه

۶ * خطبه و خطابه در اسلام

۵۱	موضوع خطابه
۵۲	اقسام اقناع
۵۳	آیا خطابه جزء منطق است؟
۵۳	فواید خطابه
۵۸	فواید خطابه از نظر خواجه طوسی
۶۰	نقش سازنده و مخرب خطابه‌ها
۶۳	نقش سخنوری در تاریخ اسلام
۶۵	پیشینه خطابه
۶۹	خطابه در میان ملت‌ها
۷۰	خطابه در اروپا
۷۲	خطابه در روم
۷۳	خطابه در آمریکا
۷۴	خطابه در میان عرب
۷۴	۱. دواعی خطابه
۷۵	۲. موارد خطابه
۷۵	خطبای عرب و کیفیت القای خطبه
۷۹	خطابه ملبب بن عوف
۸۰	خطابه ابوطالب
۸۰	خطابه عامر بن طرب عدوانی به هنگام خواستگاری از دخترش
۸۱	عوامل تکامل خطابه در تاریخ
۸۲	الف) آزادی بیان
۸۲	ب) توجه و اشتیاق مردم به زندگی بهتر
۸۶	ج) بی‌سوادی و سرعت بداهه‌گویی

فهرست مطالب * ۷

۸۷ (د) حوادث سیاسی، دینی و اجتماعی
۸۸ (ه) جنگ‌ها و انقلاب‌ها
۸۹ (و) احزاب سیاسی
۹۰ (ز) عوامل دیگر
۹۰ (ح) تکامل خطابه پس از ظهور اسلام
۹۰ اولین خطبه جمعه در مدینه
۹۵ فصل دوم: اسلام و خطابه
۹۵ اهمیت خطابه در اسلام
۹۸ ضرورت تبلیغ دین
۱۰۰ شیوه تبلیغ گفتاری از نظر قرآن
۱۰۲ وصف سخن در کلام امیر بیان
۱۰۵ توجه به محتوا و سخن
۱۰۵ هدف از تبلیغ رسالت‌های الهی
۱۰۶ نقش امام علی <small>علیه السلام</small> در تکامل خطابه
۱۱۲ برتری خطابه بر دیگر فنون
۱۱۴ پیوند خطابه و اسلام
۱۱۸ جمعه و خطابه
۱۲۰ سفارش و سرزنش
۱۲۳ ویژگی‌های امام جمعه
۱۳۱ شرایط خطیب جمعه در خطابه
۱۳۴ آشنایی با قواعد گفت‌وگو و مشاوره
۱۳۴ شرایط گفت‌وگوی معقول

۱۳۷	فصل سوم: خطابه و علوم بایسته
۱۳۸	الف) ادبیات
۱۴۰	ب) علم معانی، بیان و بدیع
۱۴۱	ج) منطق و فلسفه
۱۴۲	د) صناعات خمس
۱۴۴	ملاک تقسیم قیاس به صناعات خمس
۱۴۷	مبادی قیاس‌ها
۱۴۸	الف) یقینیات
۱۴۹	۱. مشاهدات
۱۴۹	۲. اولیات
۱۵۰	۳. تجربیات یا مجربات
۱۵۱	۴. متواترات
۱۵۱	۵. حدسیات
۱۵۲	۶. فطریات
۱۵۲	ب) مظنونات
۱۵۲	ج) مشهورات
۱۵۳	د) وهمیات
۱۵۳	ه) مسلمات
۱۵۴	و) مقبولات
۱۵۴	ز) مشبهات
۱۵۴	ح) مخیلات
۱۵۴	برهان

فهرست مطالب * ۹

۱۵۵	برهان لَمّی و اِنّی
۱۵۶	امتیاز برهان بر دیگر صناعات
۱۵۷	صنعت جدل یا آداب مجادله
۱۵۸	فواید آشنایی با صناعت جدل
۱۵۹	مشارکت و مشاکلت جدل و خطابه
۱۵۹	الف) مشارکت در موضوع
۱۶۱	ب) مشارکت در غایت و هدف
۱۶۲	مشاکلت جدل و خطابه
۱۶۳	قیاس شعری
۱۶۶	تلفیق شعر و خطابه
۱۶۷	در تبعید امام راحل <small>علیه السلام</small>
۱۶۸	ه) روان شناسی

فصل چهارم: اجزای خطابه

۱۸۷	الف) عمود
۱۸۷	چرا به حجّت‌های خطابی عمود گفته‌اند؟
۱۸۸	ب) اعوان
۱۹۱	شهادت قول
۱۹۲	شهادت حال
۱۹۴	شهادت حال با استدراجات گوینده
۱۹۶	شهادت قول بر حسب گوینده
۱۹۷	الف) لباس و شکل ظاهری
۲۰۰	ب) رعایت نظافت و بهداشت دهان و دندان
۲۰۱	

۱۰ * خطبه و خطابه در اسلام

- ۲۰۱ (ج) حالت چهره و طرز نگاه‌ها
- ۲۰۱ (د) ظاهر احوال خطیب
- ۲۰۲ استدراجات بر حسب گفتار
- ۲۰۳ استدراجات بر حسب شنونده
- ۲۰۳ شنندگان خطابه

فصل پنجم: مبادی و حجت‌های خطابی

- ۲۰۷ ۱. حجت‌های صناعی
- ۲۰۷ ۲. حجت‌های غیر صناعی
- ۲۰۹ اول: مشهورات
- ۲۱۵ اقسام مشهورات
- ۲۱۷ دوم: مقبولات
- ۲۱۸ سوم: مظنونات

فصل ششم: قیاسات خطابی

- ۲۲۳ قیاس تام
- ۲۲۴ فرق قیاس منطقی و خطابی
- ۲۲۵ قیاس اضماری
- ۲۲۸ اقسام ضمیر
- ۲۲۸ الف) دلیل
- ۲۲۹ ب) علامت
- ۲۲۹ قیاس تمثیل
- ۲۳۲ قیاس دو حدی

فهرست مطالب * ۱۱

۲۳۴	قیاس مرکب
۲۳۴	لواحق قیاسات
۲۳۶	قیاس استقرایی چیست؟
۲۳۷	انواع استقرا
۲۳۹	مواد و صورت قیاسات
۲۴۱	مواضع در حجت‌های خطابی
۲۴۲	مواضع چیست؟
۲۴۷	فصل هفتم: توابع و تزیینات
۲۴۸	فصاحت و بلاغت
۲۴۸	فصاحت چیست؟
۲۵۰	اقسام فصاحت
۲۵۰	فصاحت در کلمه
۲۵۰	الف) تنافر حروف
۲۵۱	ب) غرابت در استعمال
۲۵۲	ج) مخالفت قیاس
۲۵۲	د) کراهت در سمع یا گران آهنگی
۲۵۳	فصاحت در کلام
۲۵۳	۱. تنافر
۲۵۴	۲. ضعف تألیف
۲۵۴	۳. تعقید لفظی
۲۵۵	۴. تعقید معنوی
۲۵۶	الف) زیادت لفظ بر معنا

۱۲ * خطبه و خطابه در اسلام

۲۵۷	ب) تکرار بی‌ثمر
۲۵۸	فصاحت در متکلم
۲۵۹	بلاغت چیست؟
۲۶۳	فصل هشتم: اسلوب خطابی
۲۶۳	مراحل سخنوری
۲۶۴	الف) سخن آفرینی (ایجاد و آفرینش)
۲۶۴	ب) تنظیم یا سخن پیوندی (تنسيق و تنظیم)
۲۶۶	ج) تعبیر و سخنرانی (تعبیر و اجرا)
۲۶۸	اسلوب خطابی چیست؟
۲۶۸	اسلوب و ارزش آن
۲۷۰	نقش لفظ و معنا در اسلوب
۲۷۲	هواداران معانی
۲۷۴	اسلوب تلگرافی یعنی چه؟
۲۷۷	مشخصات اسلوب خطابی
۲۷۷	یکم: اطناب نه ایجاز و تطویل
۲۷۸	ابزارهای اطناب
۲۷۹	تفصیل و تولید معانی
۲۷۹	دوم: وضوح معنا و عبارات
۲۸۱	عوامل و ابزارهای وضوح
۲۸۲	سوم: شورانگیزی و تحریک احساس
۲۸۲	عوامل شورانگیزی
۲۹۶	قیاس مضمّر

۲۹۷	فصل نهم: ترتیب و تنظیم سخنرانی
۲۹۷	طرح سخن
۲۹۹	حسن افتتاح و طرق آن
۳۰۱	نقش درآمد
۳۰۲	هدف مقدمه
۳۰۳	خطبه حضرت زینب <small>علیها السلام</small> در بازار کوفه
۳۰۵	سخن ناخوش آیند
۳۰۵	بسیج برای جهاد و جنگ
۳۰۶	مواردی که مقدمه باید حذف شود
۳۰۷	شرایط مقدمه خوب
۳۰۸	انواع مقدمه
۳۱۰	عرض موضوع
۳۱۱	دلایل خطابی
۳۱۵	خطبه امام علی <small>علیه السلام</small> در صفین
۳۱۷	تفنید
۳۱۷	ابزارهای تفنید
۳۲۱	خاتمه سخن
۳۲۱	شرایط حسن خاتمه
۳۲۵	فصل دهم: شرایط خطیب و عوامل نفوذ در مستمعان
۳۲۵	۱. حضور ذهن و قدرت ارتجال
۳۳۰	۲. حرارت عاطفه و احساس

۱۴ * خطبه و خطابه در اسلام

۳. شکوه منظر و حسن القا ۳۳۱
۴. اعتدال قامت و جمال مظهر ۳۳۷
۵. زیبایی خلقت ۳۳۹
۶. سمو خلق ۳۴۰
۷. حصر و ریح (فروماندن در گفتار) ۳۴۱
۸. استعانت ۳۴۴
۹. زبردستی و وسعت اطلاع ۳۴۴
۱۰. شنونده بودن ۳۴۵
- شنوندگان خطابه ۳۴۸
- آداب و شرایط گویندگی ۳۴۹
۱. مطالعه و اندیشه ۳۴۹
۲. ایمان به محتوای سخن و عمل به مقتضای آن ۳۵۰
۳. سادگی و صداقت ۳۵۱
۴. تواضع در تعبیرات ادبی ۳۵۲
۵. مطابق ذوق و مزاج مستمع ۳۵۳
۶. استمالت ۳۵۵
- الف) وحدت فکر و احساس جمعی ۳۵۵
- ب) حاکمیت وجدان و عواطف در اجتماع ۳۵۶
- ج) غلبه روحیه جمعی بر نخبگان ۳۵۷
- د) گسترش احساسات جمعی ۳۵۹
- ه) تصرف خطیب در خیال جمعیت ۳۶۰
- و) نفوذ شخصی خطیب ۳۶۱
- ز) استمالت ۳۶۴

فهرست مطالب * ۱۵

۳۶۶	۱۱. شورانگیزی
۳۶۹	۱۲. اعتماد به نفس
۳۷۳	توصیه‌های سخنوران موفق
۳۷۹	فصل یازدهم: اقسام سخنوری
۳۸۲	الف) مشاورات
۳۸۳	ب) منافرات
۳۸۳	ج) مشاجرات
۳۸۴	انواع خطبه از دیدگاه ارسطو
۳۸۵	الف) خطبه استشاری یا حملی
۳۸۶	ب) خطبه قضایی
۳۸۶	ج) خطبه استدلالی
۳۸۷	نقد تقسیم ارسطو
۳۸۹	تقسیم جدید انواع سخنوری
۳۹۰	خطابه سیاسی چیست؟
۳۹۱	شرایط خطیب سیاسی
۳۹۹	ویژگی‌های خطابه سیاسی
۴۰۶	ابزار کار خطیب سیاسی
۴۰۶	موضوعات خطبه سیاسی
۴۰۸	ویژگی‌های اسلوب خطبه سیاسی
۴۱۰	۱. خطبه امیرالمؤمنین <small>علیه السلام</small> در نخستین روز تصدی خلافت
۴۱۱	۲. خطبه امیرالمؤمنین <small>علیه السلام</small> در دومین روز زمامداری
۴۱۱	عوامل شکوفایی خطبه‌های سیاسی

۱۶ * خطبه و خطابه در اسلام

۴۱۲	خطابه قضایی
۴۱۲	سابقه خطبه‌های قضایی در یونان و روم
۴۱۴	هدف و منظور خطابه قضایی
۴۱۵	دادستان و خطابه کیفر خواست
۴۱۸	وکیل مدافع
۴۱۹	ویژگی‌های وکیل مدافع
۴۲۵	خطبه تأبین
۴۳۱	خطبه تأبین در سوگ امام علی (ع)
۴۳۳	خطبه رزمی
۴۳۷	خطبه اجتماعی
۴۳۷	خطابه دینی
۴۳۸	ارزش و امتیاز خطابه دینی
۴۳۹	خطابه دینی و شکوه معنوی
۴۳۹	خطابه دینی، آسیب‌ها و چالش‌ها
۴۴۰	۱. طرح موضوعات مختلف
۴۴۰	۲. فقدان ابتکار و نوآوری
۴۴۱	۳. منطبق بر درد روز نیست
۴۴۱	۴. جمود و رکود مجالس
۴۴۲	۵. کسب و تجارت
۴۴۳	۶. ضعف بنیه علمی و معنوی
۴۴۴	نبود چشمداشت مادی
۴۴۸	شرایط خطیب دینی
۴۵۸	مشخصات و اعطای دینی

فهرست مطالب * ۱۷

۴۵۹	اقسام خطابه‌های دینی
۴۵۹	یکم: خطابه مناظره‌ای
۴۶۰	دوم: خطابه تعلیماتی (آموزشی)
۴۶۱	سوم: خطابه حماسی
۴۶۳	فصل دوازدهم: آسیب‌شناسی خطابه
۴۶۳	آفات گوینده
۴۶۴	آفات برونی
۴۶۶	آفات درونی
۴۶۶	یکم: غرور علمی و خودپسندی اخلاقی
۴۶۷	دوم: مال‌پرستی و ثروت‌اندوزی
۴۶۷	سوم: داوری‌های افراطی
۴۶۸	چهارم: اعراض از سیره پیامبران و امامان <small>علیهم‌السلام</small>
۴۶۸	پنجم: تحلیل‌های ناروا
۴۶۹	ششم: خوب عرضه نکردن مطالب
۴۶۹	هفتم: بی‌اطلاعی از محیط تبلیغی و مردم
۴۷۰	هشتم: محرومیت از بصیرت و بینش صحیح دینی، اجتماعی و سیاسی
۴۷۰	نهم: عدم دقت در گزینش مطالب
۴۷۱	دهم: فقدان عزت نفس و اخلاص
۴۷۲	یازدهم: فقدان سوز، سلیقه و ذوق
۴۷۲	دوازدهم: اطاله کلام
۴۷۶	سیزدهم: نقل خواب‌ها و مسموعات
۴۷۷	چهاردهم: عدم خودسازی و تهذیب نفس

۴۷۸	پانزدهم: فقدان مبنای فکری و اعتقادی
۴۷۸	شانزدهم: فقدان تنوع در گفتار
۴۷۹	هفدهم: جناحی و حزبی بودن
۴۷۹	هجدهم: پراکندگی موضوعات
۴۸۰	نوزدهم: تکیه بر نقاط ضعف رایج
۴۸۱	قوم صالح و هود
۴۸۲	قوم لوط و انحراف جنسی
۴۸۳	قوم شعیب و کم فروشی
۴۸۴	بیستم: تضاد گفتار و کردار
۴۸۴	بیست و یکم: فقدان ابتکار و ابداع
۴۸۵	بیست و دوم: عدم هم‌گامی با فرهنگ زمان
۴۸۵	بیست و سوم: بی‌مایه فطیر است
۴۸۷	فصل سیزدهم: راز موفقیت در سخنرانی
۴۸۷	اول: تسلط کامل بر موضوع
۴۸۸	دوم: نظم و ترتیب
۴۸۸	سوم: تنوع و نوآوری
۴۸۸	چهارم: روانی و سادگی
۴۸۸	پنجم: کوتاهی جمله‌ها
۴۸۹	ششم: درستی سخن
۴۸۹	هفتم: یک‌دست بودن
۴۸۹	هشتم: هم‌آهنگی آهنگ و محتوا
۴۹۰	نهم: توجه به زمان سخنرانی

فهرست مطالب * ۱۹

۴۹۰	دهم: اشاره به منابع
۴۹۰	یازدهم: رعایت اصول اخلاقی
۴۹۱	دوازدهم: تذلل
۴۹۳	فصل چهاردهم: روش‌های سخنرانی؛ ارتجال یا اعداد
۴۹۳	ارتجال یا اعداد
۴۹۷	سخنرانی ارتجالی
۵۰۱	خطبه ارتجالی در سوگ امام امیرالمؤمنین <small>علیه السلام</small>
۵۰۳	کتاب‌نامه
۵۰۵	نمایه
۵۰۷	آیات
۵۱۱	روایات
۵۱۶	اعلام

۲۰ * خطبه و خطابه در اسلام

مقدمه

علما و دانشمندان فن خطابه به اتفاق آرا در تعریف هنرِ گویندگی گفته‌اند که خطیب به یاری آیین سخنوری مخاطبان را از مطالب و پیام خود آگاه ساخته و با سخنان فصیح و بلیغ خویش آنان را قانع نموده و به کارهایی راغب و شایق و از اعمالی باز می‌دارد. وانگهی همگان بر این باورند که خطابه علم و فنی است که موازین آن از مجموع سخنرانی‌های مؤثر و خطبه‌های نافذ سخنوران موفق گرفته شده سپس به صورت یک علم و فن در آمده است؛ همان‌گونه که موسیقی از آهنگ‌های طبیعی آبشارها، وزیدن نسیم بر شاخ و برگ درختان، آوای بلبلان و آواز انسان‌ها برخاسته و به شکل یک علم و فن در آمده است و به تدریج در طول تاریخ تکامل پیدا کرده است؛ از سوی دیگر، این فن علمی و تاریخی همانند سایر فنون علمی همچون فلسفه، منطق، حساب، هندسه، فقه، اصول، روان‌شناسی و جامعه‌شناسی قواعد و موازینی دارد که باید آن‌ها را آموخت و سپس با تمرین و ممارست در اجتماعات به کار گرفت و به نتیجه مطلوب دست یافت. از این رو سخنوران نامی جهان هر کدام فراخور آداب و فرهنگ جامعه خویش به موازینی در فن سخن دست یافته‌اند.

جامعه اسلامی بر این باورند که تمام روش‌های انتقال پیام و تأثیرگذاری را از

قرآن، این گنجینه الهی و اعجاز جاودانی، می‌توان به دست آورد، زیرا عمیق‌ترین حقایق را با نیکوترین و نافذترین بیان برای هدایت جهانیان تبلیغ و تشریح می‌کند. از این رو کلیه قواعد سخنرانی و موازین بلاغت به وجه احسن و اکمل در آن نهفته است. سخنوران اسلامی عموماً و خطیبان جمعه خصوصاً رهبران بالقوه و بالفعل و مظهر رأفت پیروان شریعت محمدی به شمار می‌آیند و به همین دلیل بیش از هر کس باید قواعد فصاحت و بلاغت را آموخته و برای هدایت جامعه به کار گیرند. آیا دستوری و رهنمودی برای سخنوران جامع‌تر و شفاف‌تر از این آیه قرآن وجود دارد که می‌فرماید:

﴿ اُدْعُ إِلَى سَبِيلِ رَبِّكَ بِالْحُكْمَةِ وَالْمَوْعِظَةِ الْحَسَنَةِ وَجَادِلْهُمْ بِالَّتِي هِيَ أَحْسَنُ إِنَّ رَبَّكَ هُوَ أَعْلَمُ بِمَنْ ضَلَّ عَنْ سَبِيلِهِ وَهُوَ أَعْلَمُ بِالْمُهْتَدِينَ ﴾^۱

این آیه، دعوت معقول و هدایت حکیمانه و ارشاد مردم به راه خدا را از طریق تبلیغ گفتاری نوشتاری عملی و نظری را در بر می‌گیرد. البته ظهور آیه به قرینه موعظه حسنه در خطابه و تبلیغ گفتاری محسوس‌تر است، چرا که تبلیغ به شکل سخنرانی هنوز هم از سایر وسایل تبلیغ کارآمدتر و نافذتر می‌باشد. بدین جهت است که سخنوری اکنون نیز در میان تمام ملت‌های جهان از پایگاه رفیع و جایگاه بلندی برخوردار بوده و هست و امروز به عنوان یکی از مواد درسی در دانشگاه‌های دنیا تدریس می‌شود تا به دانشجویان در آموختن و به کارگیری اصول مؤثر ایراد نطق و فن بیان، یاری رساند. اساتید این فن در دنیای غرب از مهم‌ترین اساتیدی به شمار می‌روند که از این رهگذر به مقامات بالای اجتماعی و ثروت و شهرت سرشاری دست یافته و می‌یابند. «استفن لوکاس» می‌نویسد:

۱. نحل، آیه ۱۲۵.

مقدمه * ۲۳

یک ضرب المثل قدیمی انگلیسی می‌گوید: «حرف زدن ارزان است». کسی که این ضرب‌المثل را ساخته حتماً دهه ۱۹۹۰ را پیش‌بینی نکرده بود، در حقیقت امروزه «خوب صحبت کردن» می‌تواند خیلی گران باشد. بار این گرانی بر دوش آن‌هایی است که دوست دارند به سخنرانان آموزش‌دیده گوش کنند و هم آنان که می‌خواهند خود یک سخنران کار آزموده شوند. در طول تاریخ ایالات متحده افرادی بوده‌اند که از طریق سخنرانی صاحب زندگی می‌شدند؛ این افراد با مسافرت از شهری به شهر دیگر و از منطقه‌ای به منطقه‌ای دیگر، سخنرانی‌هایی در قالب نوعی نمایش یا ارائه اطلاعات ایراد می‌کردند تا از مردم پول بگیرند. امروزه پرداخت بهای چنین سخنرانی‌هایی اوج جدیدی یافته است. سخنرانان آزموده و آراسته به تخصص در برخی زمینه‌های بدیع می‌توانند برای سخنرانی‌های خود هزارها دلار طلب کنند؛ ستارگان برجسته حوزه سخنرانی مثل باربارا والترز، لاری کینگ و تد کویل برای هر نطق خود سی و پنج هزار دلار حتی بیشتر دریافت می‌کنند.

این افراد، هنر سخنرانی عمومی را در ایالات متحده آمریکا با زحمت و تحمل هزینه‌های سنگین می‌آموزند. آن‌ها برای یاد گرفتن فنون سخنرانی به دنبال معلم خصوصی گشته‌اند که به قول نویسنده: «می‌تواند متجاوز از ۴۵۰۰ دلار برای شش ساعت کار فردی ارزش داشته باشد، پس صحبت کردن ارزان نیست».

فن بیان و هنر سخن گفتن در طول تاریخ بخش مهمی از ارزش حیات ارتباط و انتقال پیام را به عهده داشته و دارد. پریکلس رهبر یونانی در ۲۵۰۰ سال پیش گفته است: «کسی که راجع به امری قضاوت می‌کند ولی نمی‌تواند آن را تشریح و به طور مستدل بیان کند، نباید هرگز هیچ فکری در مورد آن کرده باشد»^۱.

۱. استیفن داک لوکاس، هنر سخنرانی مهارت‌های فنی علم بیان، ص ۲۷.

کتاب حاضر تلاش دارد که اصول خطابه را با توجه به منابع کهن و علمی و ادبی و نیز تجربه‌های مستمر و طولانی سخنوران نامی و دسته‌بندی و تنسيق کند تا اهل فن بتوانند از آن بهره بیشتری گیرند.

توضیحات زیر، جایگاه این اثر را بهتر روشن می‌کند:

این قلم در سال ۸۱ کتابی به نام درباره سخن و سخنوری ویژه فضلالی حوزه و دانشگاه تألیف نمود که مورد استقبال عموم حوزویان و جمعی از دانشجویان واقع شد، لیکن اثر حاضر را در گام اول برای ائمه جمعه سراسر کشور نوشتم و اهمیت خطابه را به عنوان نماز جمعه بیان داشتم و از بزرگان روحانیت درباره شرایط امام جمعه مطالبی گنجانیدم.

دربازنگری، هدف و همت تغییر کرد و کتاب را در سطح فرهیختگان و اندیشمندان و اساتید سخن و امامان جمعه و سخنوران نام‌بردار نگاشتم تا برای همه خطیبان بلاد اسلامی و سخنرانان مذهبی در انتقال پیام به خلق خدا به خصوص مخاطبان مؤثر و مفید واقع گردد؛ با این توضیحات:

۱. سعی بلیغ این بود تا از مسائل روز و شیوه‌های جدید خطیبان عرب و عجم و کشفیات جدید آنان نیز افزون نمایم تا این مجموعه منبع قوی و ماندگار برای همگان باشد.

تلاش شد تا مطالب از اتقان و ایجاز ظریفی که در خور شأن اندیشمندان فرزانه و سخنرانان معاصر و اساتید فن تبلیغ و سخنوری برخوردار باشد.

۲. با این که قدما و نوابغ جهان اسلام چونان بوعلی سیناها، خواجه نصیرها جاحظ‌ها، فخر رازی‌ها، ابن میثم بحرانی‌ها و منطقی‌های قدیم و جدید در تکمیل این فن فاخر و ارجمند نهایت تلاش را نموده و سعیشان مشکور است ولی گذشت زمان و عوض شدن شرایط و قانون تکامل بی‌شک در پیشرفت این فن در ابعاد مختلف مانند آداب قواعد و اقسام آفات و اسرار موفقیت مؤثر

بوده و مسائل جدیدی مثل «تفتید» و غیره به ارمغان آورده که این جانب افزودم.

۳. همه موازین سخنوری از منابع قدما و نظریات خطبای مسلمان و غیرمسلمان در این کتاب منعکس گردیده است.

۴. پیرایش جدید از نظر محتوا و تنظیم و فصل بندی دقیقی در آن صورت گرفته است؛ سعی بلیغ بر این بوده که شرح موازین، آداب اقسام و آفات سخنوری حتی المقدور با ادبیات روز آمد و فصاحت و بلاغت مناسب زمان همراه گردد تا با موضوع کتاب متناسب و هماهنگ گردد.

۵. در هر مبحثی از قواعد و موازین به نمونه های عملی و شواهد عینی از خطیبان مشهور و موفق اسلام و جهان اشاره شود تا مطالب کاربردی تر گردد.

۶. خطبه تأبیینی در کتاب الخطابه ابن زهره موجود است که به خداوند فصاحت و بلاغت - امام علی علیه السلام - نسبت داده شد، که در سوگ ابوبکر ایراد کرده است، در حالی که در هیچ کدام از مصادر نهج البلاغه و خطبه های امام علی علیه السلام وجود ندارد و صفات بلندی که در آن آمده با خلیفه اول انطباق ندارد، از این رو پیوسته مورد سؤال پژوهشگران قرار داشت که این بنده پس از تحقیق کامل و یافتن منابع اصلی معلوم شد که شخص ناشناسی در کنار تربت امام علی در جمع یاران و سوگواران در سوگ علی بن ابی طالب ایراد کرده و افرادی آن را ثبت کرده اند. این جانب قسمتی از آن را با ذکر منابع اصلی آورده ام.

۷. در این مجموعه جدید، بحث مبسوطی با عنوان فرق خطابه و سخنرانی با مکالمه، محاضره، گفتمان و گفت و گو و فن شعر، مناظره و هنر نویسندگی با مشترکات و مختصات افزوده شده است.

۸. مهم تر از همه نکات عمیقی از خطبه های پرشور استوانه های فصاحت و

۲۶ * خطبه و خطابه در اسلام

بلاغت یعنی ائمه اهل بیت علیهم السلام به ویژه امیر بیان استخراج و انعکاس دادم، چرا که اول خطیب جهان، امام علی علیه السلام فرمود:

إِنَّا لَأَمْراءُ الْكَلَامِ وَفِينَا تَنْشِبُتْ عَرُوقُهُ وَتَهْدَلْتُ غَصُونُهُ؛^۱

تحقیقاً ما پیشوایان سخن و کلامیم، ریشه‌های درخت سخنوری در خاندان ما عمیق شده و شاخ و بال‌های آن به برگ و بار نشسته است.

اکنون این بضاعت مزجاء را به محضر ائمه جمعه جهان اسلام و سخنرانان شجاع، که تاریخ را متحول ساخته و انقلاب‌هایی را به سود بشریت رقم زده‌اند، تقدیم می‌نمایم.

دکتر محمد باقر شریعتی سبزواری

قم - ۹۱/۶/۲۰

۱. نهج البلاغه، خطبه ۲۳۳.